

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПОВНОВАЖЕННЯ У НЕДОГОВІРНОМУ ПРЕДСТАВНИЦТВІ

В. В. Цюра

доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

У цивільному праві повноваження – це засноване на договорі чи законі право однієї особи представляти інтереси (вчиняти правочини та інші юридично значимі дії) від імені іншої, створюючи, змінюючи та/або припиняючи цивільні права й обов'язки особи, яку представляють. При цьому найважливішим моментом при аналізі повноваження є те, що для того, щоб дії представника зумовили настання юридичних прав та обов'язків в особи, яку представляють, обов'язковою є наявність повноважень у представника. Наведене визначення повноваження є найбільш загальним. Однак у доктрині бачення правової природи цієї категорії є неоднозначним. Тому спробуємо проаналізувати існуючі погляди, визначити ключові ознаки повноважень та момент їх виникнення.

Мета статті. Вбачається, що з метою дослідження природи повноваження у недоговірному представництві найбільш поши-

реними є такі концепції: 1) юридичного факту; 2) прояву правоздатності; 3) права; 4) обов'язку; 5) сукупності прав та обов'язків.

Основний виклад матеріалу. Відповідно до концепції юридичного факту під повноваженням розуміється юридична дія (кілька юридичних дій), яку може вчинити представник від імені особи, яку він представляє [1]. Але саме повноваження визначає таке коло юридичних дій, які є його змістом [2]. Навряд чи можна також погодитися і з О. С. Йоффе, який вказував, що повноваження породжує певні юридичні наслідки, а відтак є юридичним фактом [3]. При такому підході до розуміння повноваження неминуче його ототожнення або з підставою його виникнення, або з юридичними діями, вчиненими представником. Крім того, саме повноваження вимагає для свого виникнення юридичних фактів. При його розгляді як юридичний факт відбувається

ототожнення двох різних правових категорій: юридико-фактичної підстави повноваження із власне повноваженням. Також неможливо визначити, до якого виду юридичних фактів належить повноваження – дій або подій [4]. Такий підхід до розуміння природи повноваження не дає можливості визначити його межі.

Дослідник С. Крилов, натомість, розуміє повноваження як юридичний акт, який зумовлює здатність конкретної особи бути представником іншої [5]. При цьому, наголошує автор, існує кілька різновидів таких актів: банківська картка, доручення тощо. Тобто відбувається ототожнення понять повноваження з діями щодо надання представнику повноважень або з документом, що засвідчує наявність та обсяг повноважень. Однак у будь-якому варіанті така концепція охоплюється доктриною, за якою повноваження розглядається як юридичний факт.

Прихильники концепції прояву правоздатності визначають повноваження як особливе правове явище, яке не є ні правоздатністю, ні суб'єктивним правом. Повноваження втілює прояв правоздатності представника, його юридичну можливість, що передбачає здатність мати права та обов'язки, необхідні для вчинення юридичних дій стосовно третіх осіб в інтересах особи, яку представляють [6]. Однак, по-перше, більшість авторів вказують на відсутність юридичних інструментів, що пов'язують правоздатність і суб'єктивне право, а по-друге, у разі кваліфікації повноваження як прояву, наслідку правоздатності порушуються межі представництва. Адже з моменту виникнення представництва представник уже має правові можливості, необхідні для вчинення юридичних дій від імені принципала. Наявність юридичних дій уже свідчить про встановлення повноважень і загалом перебуває поза межами представництва, оскільки потенційно існує у всіх осіб, які відповідають встановленим вимогам до представника. Вбачається, що розширення обсягу правоздатності за рахунок технічного уповноваження на це іншою особою не відповідає власне сутності правоздатності, яка передбачає здатність мати права та обов'язки. Тому очевидно, що говорити про прояв правоздатності в розрізі сутності повноваження можна доволі умовно.

Відповідно до концепції права під повноваженням розуміється право представника вчиняти правочини та юридичні дії від імені особи, яку він представляє, і тим самим створювати для неї правові наслідки [7]. При цьому одні автори не уточнюють юридичну природу такого права, а інші розглядають повноваження як особливе право, яке не є правом суб'єктивним, оскільки йому не відповідає обов'язок – ні принципала, ні

третьої особи [8]. Треті висловлюють думку, що повноваження за своєю юридичною природою є суб'єктивним правом (абсолютним або відносним) [9]. Визнання повноваження абсолютним суб'єктивним правом вбачається не зовсім коректним, оскільки воно не супроводжується абсолютним захистом. Повноваження як відносне суб'єктивне право містить правомочність на свої позитивні дії як можливість представника діяти певним чином від імені особи, яку він представляє, і негативну правомочність вимагати від принципала прийняття на себе юридичних наслідків дій, вчинених у межах повноваження [10]. Тобто повноваженню як відносному суб'єктивному праву повинен кореспондувати обов'язок особи, яку представляють за цим повноваженням, прийняти на себе юридичні наслідки його здійснення. Однак перехід юридичних наслідків дій представника відбувається не з огляду на наявність повноваження як права, а на підставі положень закону, автоматично. При цьому не має значення, зобов'язався принципал прийняти їх на себе, чи ні (це особливо очевидно, коли принципал є недієздатною особою і йдеться саме про законне представництво), адже такий обов'язок порушений бути не може. У разі відмови від обов'язків, які виникли з представництва, будуть порушені права за правочином саме контрагента (третьої особи), а не представника. Як правильно зазначив В. О. Рясенцев, «відповідність між повноваженням і названим обов'язком принципала відсутня, оскільки повноваження завжди звернене до третьої особи, а не до особи, інтереси якої представляються» [11]. Крім того, будь-яке суб'єктивне право повинне породжувати право на позов. Для представника ж можливості звернення з позовом про захист

повноваження чинним законодавством не передбачено. Таким чином, повноваження не може визнаватися правом.

На протиположній теорії права, К. І. Скловський запропонував розглядати повноваження як обов'язок представника вчинити певні юридичні дії від імені особи, яку він представляє. Крім того, автор розрізняє повноваження у вузькому сенсі як коло дій, які він вправі вчинити стосовно третьої особи в межах покладеного на нього обов'язку, і в широкому сенсі – як суб'єктивний обов'язок представника стосовно особи, яку він представляє (воно виражається у встановленій законом формі, доступній для сприйняття третіми особами) [12]. Така точка зору також викликає заперечення. По-перше, представник може відмовитися бути представником, а отже, відмовитися від повноваження у розумінні покладеного на нього обов'язку. Однак, якщо суб'єктивне право є юридично забезпеченою мірою можливої поведінки уповноваженої особи і, як наслідок, можливість такої особи обирати, скористатися таким правом чи ні, а також можливість відмовитися від нього, то суб'єктивний обов'язок є юридично обумовленою мірою необхідної поведінки зобов'язаної особи, що забезпечена можливістю державного примусу і, як наслідок, можливість відмовитися від передбачених обов'язком дій відсутня [13]. По-друге, трактування повноваження у вузькому сенсі в межах цієї концепції практично відповідає концепції юридичного факту і, крім того, вказує не на обов'язок, а на право вчинити певні дії відносно третіх осіб. А. В. Грішин поєднує два останні підходи в межах концепції сукупності повноважень, стверджуючи, що повноваження складається не тільки з низки прав та обов'язків, наданих представникові

принципалом (за договором або дорученням), а також з прав та обов'язків, які випливають із закону, звичаїв ділового обороту, з огляду на те, що особа має статус представника. На думку автора, кожен з цих прав і кожен обов'язок є самостійним повноваженням [14]. Варто погодитися, що повноваження визначає коло прав та обов'язків представника. Однак включення такого великого обсягу до змісту повноваження є дещо необґрунтованим.

Як слушно відзначено представниками концепції прояву правоздатності, повноваження формується під впливом волі принципала [15], якщо йдеться про добровільне представництво. У разі якщо йдеться про обов'язкове представництво, повноваження визначається законом. Крім того, повноваження є сукупністю таких прав та обов'язків, дії представника в межах яких, вчинені від імені принципала, неминуче створюють, змінюють або припиняють цивільні права та обов'язки останнього. Причому така сукупність є похідною від правоздатності особи, яку представляють, і відображає частину цієї правоздатності. Поряд із цим усіма правами, визначеними повноваженням, володіє і принципал з тією лише різницею, що він здійснюватиме їх від власного імені. Всі інші права та обов'язки, якими наділений представник у силу свого статусу, не є повноваженнями і мають звичайну правову природу. Так, наприклад, обов'язок представника діяти в інтересах особи, яку він представляє, повноваженням не є. На наш погляд, права та обов'язки, делеговані представникові принципалом (або відповідно до закону органом, що встановлює статус особи як представника – для обов'язкового представництва), мають певні особливості.

Висновки. Підсумовуючи здійснений аналіз, можна виділити

основні ознаки повноваження, що характеризують його як змішану цивільно-правову категорію, якій притаманні характеристики низки правових явищ і концепцій у поєднанні з власними рисами, що у сукупності створюють самостійне поняття правової науки. Отже, повноваження:

- завжди встановлюється в рамках правоздатності принципала;
- формується в силу волевиявлення особи, яку представляють при добровільному представництві, та в силу положень нормативних актів і настання передбачених ними юридичних фактів – при законному представництві;
- знаходить свій прояв у суб'єктивному праві, а тому представник може здійснити дії, визначені повноваженнями, а може відмовитися від них;
- на стадії реалізації набуває ознак обов'язку, внаслідок чого не породжує відповідного обов'язку з боку принципала, не може бути порушене як суб'єктивне право і не зумовлює виникнення права на захист.

Таке розуміння повноваження, на наш погляд, найбільш оптимально вписується в існуючу в ЦК України модель представництва. Особливе значення в контексті дослідження актуальних питань виникнення недоговірною представництва мають перші дві із сформульованих нами ознак, за якими повноваження формується у межах правоздатності особи, яку представляють, і виникає в силу положень нормативних актів на підставі визначених ними юридичних фактів. Тим самим підкреслюється юридико-технічна природа наділення повноваженнями, що, в свою чергу, спричиняє вже юридико-фактичне виникнення правовідносин представництва. Саме тому, наприклад, батьки, позбавлені батьківських прав, зберігаючи за собою окремі обов'язки з утримання дитини, визначені

сімейним законодавством (зокрема, це встановлено ч. 2 ст. 166 СК України), відповідно до п. 2 ч. 1 цієї ж статті Кодексу перестають бути законними представниками дитини, оскільки позбавляються повноважень здійснювати таке представництво (О. Ф. Лапчевська визначає такі наслідки як санкції за нездійснення батьками своїх обов'язків) [16]. Тим самим підкреслюється, що хоча недоговірне представництво і є тісно пов'язаним правовим інститутом із батьківством, опікуном, усиновленням, діяльністю органів юридичної особи, оскільки пов'язане з ними окремими юридичними фактами й джерелами нормативно-правового регулювання, проте виникає як самостійне правовідношення в силу наділення таких осіб повноваженнями на здійснення представництва. При цьому такі повноваження юридично відокремлені від усіх інших прав та обов'язків, які існують в межах інших, окрім представницьких, правовідносин між представником і принципалом. В. Л. Гранін, підкреслюючи недоцільність ототожнення категорій представництва як правовідношення та повноваження як його елементу (з чим ми, безумовно, погоджуємось), наводить інший приклад, коли «особа, призначена представником актом органу юридичної особи, може спочатку не мати точно визначених повноважень». Але пізніше такому представнику може бути видана довіреність, у якій вже точно визначається коло правомочностей (повноваження) останнього [17]. Втім, навіть у цьому випадку представництво у вигляді фактично сформованих правовідносин виникне лише після наділення особи, яка виступатиме представником, реальним обсягом повноважень. Без останніх представництво є лише правовою фікцією, яка не може належно функціонувати без окреслених і визначених законом, адміністра-

тивним актом чи рішенням суду у разі недоговірною представництва повноважень представника.

Отже, загальну схему виникнення недоговірною представництва можна зобразити як формування на основі приписів закону, адмі-

ністративних актів, рішення суду тощо та передбачених ними додаткових юридичних фактів конкретного обсягу представницьких повноважень, якими наділяється та чи інша особа в межах правоздатності принципала. Такий висновок,

на нашу думку, підкреслює безпосередню практичну спрямованість правової категорії повноваження у цивільному праві, що має ключове значення для здійснення і захисту законних прав та інтересів принципала. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Спарк, 1995. – С. 7.
2. Невзгодина Е. Л. Представительство по советскому гражданскому праву / Е. Л. Невзгодина. – Изд-во Томского ун-та, 1980. – С. 119.
3. Иоффе О. С. Советское гражданское право. Курс лекций: Общая часть. Право собственности. Общее учение об обязательствах : учебное пособ. / О. С. Иоффе / Отв. ред. А. К. Юрченко. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1958. – 511 с.
4. Рясенцев В. А. Советское гражданское право : [учебн.] / В. А. Рясенцев / Под ред. В. А. Рясенцева. – М. : Юридическая литература, 1975. – Т. 1. – С. 231.
5. Крылов С. Соотношение договора поручения и доверенности / С. Крылов // Российская юстиция. – 1999. – № 9. – С. 9-16.
6. Гончарова Н. Г. Административно-правовые аспекты добровольного представительства в таможенной сфере : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Гончарова Н. Г.; Московская государственная юридическая академия. – М., 2002. – С. 46.
7. Кузьмишин А. А. К вопросу о понятии и юридической природе представительства и полномочия в гражданском праве / А. А. Кузьмишин // Юрист. – 1999. – № 12. – С. 9 (С. 2-15); Скловский К. И. Представительство в гражданском праве и процессе (вопросы теории: сущность, содержание, структура) : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Скловский Константин Ильич. – Х. : Харьковский юридический институт, 1981. – С. 61 (389 с.).
8. Рясенцев В. А. Советское гражданское право : [учебн.] / В. А. Рясенцев / Под ред. В. А. Рясенцева. – М. : Юридическая литература, 1975. – Т. 1. – С. 230.
9. Андреев В. К. Применение института представительства в деятельности производственного объединения / В. К. Андреев // Советское государство и право. – 1976. – № 8. – С. 61 (С. 59-63); Невзгодина Е. Л. Представительство по гражданскому праву / Е. Л. Невзгодина // Советское гражданское право. – 1978. – № 3. – С. 119-120 (С. 118-123).
10. Невзгодина Е. Л. Представительство по советскому гражданскому праву / Е. Л. Невзгодина. – Изд-во Томского ун-та, 1980. – С. 45 (156 с.).
11. Рясенцев В. А. Советское гражданское право : [учебн.] / В. А. Рясенцев / Под ред. В. А. Рясенцева. – М. : Юридическая литература, 1975. – Т. 1. – С. 230.
12. Скловский К. И. Представительство в гражданском праве и процессе (Вопросы теории: сущность, содержание, структура) : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Скловский Константин Ильич. – Х. : Харьковский юридический институт, 1981. – С. 19 (389 с.).
13. Гражданское право : [учебн.] / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – Изд. 5-е, перераб. и дополн. – М. : Проспект, 2009. – Ч. 1. – С. 19 (741 с.).
14. Гришин А. В. Коммерческое представительство в предпринимательской деятельности и его правовая защита (гражданско-правовой и уголовно-правовой аспекты) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Гришин Андрей Владимирович ; Московская академия внутренних дел РФ. – М., 2001. – С. 95.

15. Гончарова Н. Г. Административно-правовые аспекты добровольного представительства в таможенной сфере : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Гончарова Н. Г. ; Московская государственная юридическая академия. – М., 2002. – С. 45.
16. Лапчевська О. Ф. Правові наслідки позбавлення батьків батьківських прав / О. Ф. Лапчевська // Судова апеляція. – 2013. – № 1 (30). – С. 105 (С. 103-109).
17. Гранін В. Л. Повноваження представника та його реалізація за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Гранін В. Л.; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2005. – С. 91.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПОВНОВАЖЕННЯ У НЕДОГОВІРНОМУ ПРЕДСТАВНИЦТВІ

В. В. Цюра

У статті розглядаються правові проблеми визначення поняття повноваження у недоговірному представництві. Зазначається, що найбільш поширеними є такі концепції: 1) юридичного факту; 2) прояву правоздатності; 3) права; 4) обов'язку; 5) сукупності прав та обов'язків.

Ключові слова: недоговірне представництво, концепції, юридичний факт, права, обов'язок.

Стаття надійшла до редакції: 29.07.2019.

LEGAL PROBLEMS OF DEFINING THE CONCEPT OF AUTHORITY IN NON-CONTRACTUAL REPRESENTATION

V. V. Tshura

The article deals with the legal problems of defining the concept of authority in a non-contractual representation. It is noted that the most common are the following concepts: 1) legal fact; 2) display of legal capacity; 3) rights; 4) responsibilities; 5) the totality of rights and responsibilities.

Keywords: non-contractual representation, concepts, legal fact, rights, obligation.

Received: 29.07.2019.

DOI: 10.36035/2312-1831-7-7-24-28